

ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ВІДОМЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ

THE LEGAL ASPECTS OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF IDENTITY IN THE SYSTEM OF THE EDUCATIONAL ESTABLISHMENT OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

Юрій І.А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету внутрішніх справ*

У статті розкривається значення національно-патріотичного виховання молоді в системі відомчих навчальних закладів МВС. Аналізується поняття патріотизму та вплив патріотичного виховання на розвиток державності України в сучасних умовах. Надається характеристика основних нормативно-правових актів, що формують та поглиблюють почуття патріотизму в працівників міліції.

Ключові слова: патріотизм, український патріотизм, національно-патріотичне виховання, навчальні заклади МВС України, працівники міліції.

В статье раскрывается значение национально-патриотического воспитания молодежи в системе ведомственных учебных заведений МВД. Анализируется понятие патриотизма и влияние патриотического воспитания на развитие государственности Украины в современных условиях. Дается характеристика основных нормативно-правовых актов, которые формируют и углубляют чувство патриотизма работников милиции.

Ключевые слова: патриотизм, украинский патриотизм, национально-патриотическое воспитание, учебные заведения МВД Украины, работники милиции.

The meaning of national-patriotic education of young people in the system of the educational establishment of the Ministry of Internal Affairs is considered in the article. The concept of patriotism and patriotic education's influence on the development of Ukraine's statehood in modern conditions is analyzed. The characteristics of the main legal-normative acts to form and deep of the feeling of patriotism of militia men are given.

Key words: patriotism, Ukrainian's patriotism, national-patriotic education, establishment of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, militia men, police officers.

Постановка проблеми. У сучасних умовах загрози розвитку України та її національній безпеці важлива роль належить національно-патріотичному вихованню студентської молоді і особливо курсантів у відомчих навчальних закладах МВС. Як засвідчили нещодавні політичні події, відсутність почуття патріотизму, поваги до своєї держави, до народу, до його історії з боку представників державних органів несуть пряму загрозу національній безпеці, існуванню державності України взагалі. Особливо відчутною й небезпечною у 2014 р. постала проблема відсутності почуття патріотизму та й ознак виховання в значній кількості працівників міліції України, які з поблажливістю, а також повним моральним сприйняттям віднеслися до окупантів нашої землі. Тому сьогодні важливо здійснювати системне національно-патріотичне виховання майбутніх захисників безпеки і правопорядку у відомчих навчальних закладах МВС України, щоб у найближчому майбутньому, як підкреслює О. Ярмиш, «навчитися добирати особовий склад за критерієм патріотизму» [1].

Актуальність національно-патріотичного виховання майбутніх захисників правопорядку, як і загалом громадян України, у сучасних умовах зумовлюється сучасним процесом формування єдиної політичної нації на шляху національного відродження та формування нового громадянського суспільства.

На історичних шляхах розвитку державності система виховання в Україні поступово формувалася на національній основі, а патріотизм як прояв відношення до Батьківщини, патріотичний обов'язок знайшли втілення в правових документах: Конституції, законах про військовий обов'язок і охорону державної таємниці, присягах, статутах.

Історіографія наукового аналізу проблеми національно-патріотичного виховання засвідчує існування вітчизняної концептуально-виховної традиції, яка розвивалася сподвижниками національного відродження, істориками, правознавцями, філософами, педагогами, релігійними діячами та іншими. Актуальний сьогодні, як ніколи, знаменитий вислів І. Котляревського, з якого фактично почалося українське національне відродження на початку XIX ст.: «Любов к отчизні де героїть, там сила вража не устоїть, там грудь сильніша од гармат».

Стан дослідження. Проблему національно-патріотичного виховання молоді досліджували корифеї вітчизняної педагогіки: Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський та інші. Методологічні та теоретичні основи формування особистості в процесі національно-патріотичного виховання знайшли відображення в працях І. Беха, М. Боришевського, О. Вишневецького, П. Ігнатенка, П. Кононенка, В. Каюкова, Б. Кобзаря, В. Коваля, Д. Чижевського,

П. Щербаня та інших. Проблеми патріотизму, національних цінностей, їх роль у вихованні молоді досліджували О. Абрамчук, В. Борисова, Л. Білас, А. Веремчук, В. Виздрік, Т. Гавлігіна, О. Гевко, І. Грязнова, О. Даценко, В. Дзюба, Я. Зорій, Л. Кризюк, О. Кириченко, Н. Опанасенко, Н. Піреєва, Ю. Руденко, В. Фуцулуйчук, О. Ярмиш та інші. Віддаючи належне їх внеску в дослідження проблеми, зазначимо, що питання національно-патріотичного виховання молоді в сучасних умовах потребують більш детального вивчення. Особливо це стосується виховного потенціалу викладання соціально-гуманітарних дисциплін у процесі навчання курсантів у відомчих навчальних закладах МВС України. Виходячи з цього, автор ставить **метою статті** визначення поняття патріотизму, національно-патріотичного виховання, його значення у формуванні особистості майбутніх правоохоронців, працівників міліції на сучасному етапі державотворчого процесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «патріотизм» прийшов до нас з грецької мови (*patris* – земля батька, батьківщина). Його трактують як почуття (сприйняття), як моральний та суспільно-політичний принцип, змістом яких є високо шанобливе ставлення до своєї країни та її народу. Вперше термін «патріотизм» ввійшов до вжитку в період Великої французької революції 1789–1793 рр. Патріотами називали себе захисники республіки, борці за народ.

Тлумачний словник української мови визначає патріотизм як любов до Батьківщини, до свого народу. Патріот – це людина, що любить свою Батьківщину, віддана своєму народові, готова заради них на жертви і подвиги [2, с. 223].

За 23 роки незалежності термін «патріотизм» сприймався громадянами України по-різному: у більшості – у національному контексті, абсолютно щиро, з емоційно піднесеним ставленням до Батьківщини, з притисканням правої руки до серця під час виконання Державного гімну, у меншості – з байдужістю, а то і зовсім з агресивним запереченням. Сприйняття поняття патріотизму на державному рівні мінялося з приходом кожної нової влади і у відповідності до позиції її очільників створювалися різні концепції та програми національно-патріотичного виховання молоді.

Одним з перших документів, у якому було закріплено поняття «національна спрямованість освіти», була Постанова Кабінету Міністрів України «Про державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») від 3 листопада 1993 р. № 896. Державна національна програма «Освіта» визначала стратегічні завдання і головну мету національного виховання, напрями та шляхи його реформування. Національне виховання визначалося як органічний компонент, що охоплює всі складові освіти. Пріоритетними напрямками реформування виховання визначались: формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати; утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності та інших добродійностей. Серед

основних напрямків реформування військової освіти визначалося удосконалення організації, форм і методів військово-патріотичного виховання військових фахівців та допризовників [3].

На виконання програми науково-педагогічна громадськість розробила низку концепцій: «Концепція національного виховання» (1994), «Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти» (1996), затверджені Міністерством освіти України. Слідом за цим з'явилися альтернативні проекти: «Концепція національного виховання», «Концепція сучасного українського виховання», «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» та інші.

Всі ці документи засвідчують, що патріотизм не успадковується, а формується шляхом корегування змісту та напрямів освіти, активізації патріотичної роботи, яку повинні визначати цілеспрямовані, комплексні державні програми, запроваджені органами влади, громадськими рухами і організаціями; засобами масової інформації, науковими та іншими установами, організаціями, творчими спілками.

У 90-ті роки цього не сталося. Виконання програм гальмувалося. У 1995 р. тодішній президент України заявив, що в національна ідея в державі не спрацювала. Насправді ж не національна ідея не спрацювала, а не працювала на національну ідею нова-стара політична еліта. Як зазначали науковці, лідер нації так і не відійшов від ідеології колишнього партноменклатурника, національна ідея була невігідна для тієї політичної еліти, яка сформувалася навколо неї. Українські інтереси не відстоювалися, а політики намагалися будь-якою ціною утриматись при владі. Фактично ж національна ідея спрацювала ще в 1991 р., коли на референдумі було підтверджено Акт проголошення державної незалежності України [4, с. 102].

До утвердження самого поняття «національна ідея» в офіційних документах у 90-і роки ХХ ст. справа не дійшла. Проте зрушення стосовно національного змісту освіти та виховання відбулися. Над цим натхненно працювала українська національна еліта. 27 квітня 1999 р. у період другого свого президентства Л. Кучма підписав Указ № 456/99 «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян», на підставі якого 15 вересня 1999 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 1697 була затверджена «Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства» [5]. Ці документи фактично започаткували створення нормативно-правових засад національно-патріотичного виховання в Україні. У 2001 р. були скасовані відповідним Указом [6].

У Указі Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002, яким була затверджена «Національна доктрина розвитку освіти», вперше на офіційному рівні з'явилось поняття «національна ідея»: «Освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури Українського народу, оволодінню цінностями світової культури,

загальнолюдськими надбаннями» [7]. Національне виховання документ визначає як один з головних пріоритетів і органічну складову освіти, основною метою якого є «виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури національних взаємовідносин, формування в молоді потреби та умінь жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури» [7].

Акцент на важливості військово-патріотичного виховання ставили Укази президента № 1092 від 15 листопада 2001 р. «Про національну програму відродження та розвитку Українського козацтва на 2002–2005 рр.» (втратив чинність) і № 948/2002 від 25 жовтня 2002 р. «Про Концепцію допризовної підготовки та військово-патріотичного виховання молоді» [8; 9]. 18 листопада 2003 р. був прийнятий Закон України «Про загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004–2008 роки» [10].

27 жовтня 2009 р. спільним наказом ряду міністерств була затверджена Концепція національно-патріотичного виховання молоді, у якій наголошувалося: «Здійснення системного національно-патріотичного виховання є однією з головних складових національної безпеки України». Її планувалося втілити в життя у 2009–2015 рр. [11]. Зазначений акт було визнано Мін'юстом таким, що не підлягає державній реєстрації [12]. Основні положення документа лягли в основу Програми і Концепції військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України, затвердженої Наказом Міністра оборони України від 8 червня 2010 р. № 295 [13].

Як підкреслили автори праці «Національна ідея в становленні громадянина-патріота України», в основу системи патріотичного виховання було покладено національну ідею як консолідуєчий чинник розвитку суспільства і нації в цілому. В умовах загрози національній безпеці патріотизм проявляється в готовності служити Україні, встати на її захист; у визнанні пріоритету суспільних і державних інтересів над особистими. «Таке розуміння патріотизму є базовим для усвідомлення сутності цього феномена в умовах розбудови правової держави та становлення ринкової економіки» [14].

Основні положення Концепції національно-патріотичного виховання молоді не втратили своєї актуальності і сьогодні. Проте це не вписувалося в плани нової-старої політичної еліти, яка сприймала патріотизм у радянському трактуванні, відкидаючи національні аспекти.

У вересні 2011 р. замість концепції національно-патріотичного виховання молоді з'явився проект розроблений низкою міністерств і відомств Концепції загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013–2017 рр. У новій концепції термін «український народ» був замінений на терміни «населення» і «громадяни», а поняття національної ідеї, нації, національної культури, української мови, історії української державності, самоідентифікації, Батьківщини загалом замі-

нювалися загальними фразами про демократію [15]. Концепція загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян, а також розроблена вслід за нею Концепція громадянської освіти та виховання в Україні Міністерства освіти і науки, молоді та спорту мали антиукраїнське і антидержавне спрямування, оскільки направлені були на виховання в Україні космополітів, а не українських патріотів.

Відсутність у названих документах поняття українського національного виховання, а також трактування патріотизму в дусі радянських часів викликало різку критику в українському суспільстві. Запропонована концепція настільки розмита і непевна, що постає запитання: а чи є тут взагалі якась концепція? Поданий до розгляду документ являє собою запит на фінансування без належного обґрунтування, а не серйозний документ із визначенням засад і основних напрямів патріотичного виховання», на які планувалося щорічно витратити 40 мільйонів гривень [16].

Наслідки непослідовності в державній політиці щодо патріотичного виховання і фактично відмови від його національного аспекту минулою владою демонструють дані досліджень аналітичних центрів: у 2012 р. 38,1% українців беззаперечно вважали себе патріотами своєї держави. 36,7% відповіли, що скоріше є, аніж не є патріотами, і тільки 3,8% опитаних сказали, що не плакають у собі ніяких патріотичних почуттів [17]. При цьому слід зазначити, що тема патріотизму була звичною в основному для мешканців західних областей України.

У 2014 р. у зв'язку із загрозовою ситуацією, що нависла над Україною через анексію Криму, нестабільність, а потім й проведення АТО на Донбасі, ситуація змінилася. Сьогодні патріотами впевнено себе називають також жителі східних та південних областей України, що є не випадковим і навіть закономірним явищем. Адже тільки патріотично налаштований об'єднаний народ може протистояти небезпеці, що виникла на донедавна спокійній, мирній, працелюбній Україні. Тому так важливо сьогодні відтворити в суспільстві почуття істинного українського патріотизму, поновити духовно-моральні та соціальні цінності народу. У молодих правоохоронців, зокрема, протягом навчання повинні сформуватися громадянсько-активні та соціально значущі якості, які вони зможуть проявити в своїй практичній діяльності, пов'язаної із захистом інтересів Батьківщини, народу та реалізації власного потенціалу на користь України.

За Конституцією України (ст. 5) єдиним джерелом влади є народ. Але, на жаль, гідними представниками українського народу у владних структурах були не всі. І, як засвідчили нещодавні політичні події, відсутність патріотизму, поваги до своєї держави, до народу, до його історії з боку державних діячів та інших представників державних органів несуть пряму загрозу існуванню державності України взагалі.

Особливо небезпечною постала проблема відсутності почуття патріотизму в значній частині працівників міліції України, що зрадили Присязі та

державні інтереси України. О. Ярмиш сказав: «На жаль, як засвідчила практика останніх місяців, урочисте проголошення Присяги на вірність народу на початку служби не гарантує цієї вірності». Тож варто навчитися добирати правоохоронців за критерієм наявності патріотизму та зважати на цю якість під час просування їх по службі [1].

Через протиправні дії міліції щодо підтримки терористів і їх місцевих угруповань (чи просто байдужості та лояльності до них), сьогодні Україна втратила Кримський півострів, який згідно Закону України від 15 квітня 2014 р. вважається тимчасово окупованою територією, значні людські і матеріальні втрати понесли Донецька та Луганська області, на території яких сьогодні проводиться антитерористична операція з метою звільнення від терористів та захисту життя і здоров'я мирних громадян українського Сходу.

За даними МВС з квітня 2014 року звільнено більше ніж 20 тисяч міліціонерів. З них більше 4 тисяч – це ті, хто порушив присягу. На нещодавно звільнених від проросійських терористів територіях відбувається процес очищення міліції – працюють спеціальні групи, які вивчають, які правоохоронці мають бути звільнені з лав, а з якими можна далі працювати [18]. Планується проведення атестації особового складу з вирішення кардинально важливих питань: чи здатний працівник міліції служити інтересам українського народу та чи не зрадив своїй Батьківщині – Україні? Чи здатний він дотримуватися Присяги працівника органів внутрішніх справ України, а саме завжди залишатися відданим народові України, суворо дотримуватися її Конституції та чинного законодавства, бути гуманним, чесним, сумлінним і дисциплінованим працівником, зберігати державну і службову таємницю? Тобто, головним критерієм підбору правоохоронців повинен стати патріотизм. Тому основним завданням сьогодні є виховання не лише кваліфікованих кадрів, а й справжніх патріотів України.

Надзвичайно важливою справою в національно-патріотичному вихованні курсантської молоді є формування позитивного образу України та плекання здорового корпоративного духу – поваги до своєї Батьківщини. Чудовим знаряддям для цього може служити осмислення значення Присяги працівника органів внутрішніх справ, що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 382 від 28 грудня 1991 р., Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, які затверджені наказом МВС України від 22 лютого 2012 р. № 155. У цих правових джерелах передбачені такі поняття, як український народ, громадянський обов'язок, моральні цінності та принципи служби, честь, гідність, підкреслюється пріоритет державних і службових інтересів у своїй діяльності над особистими, зазначаються рекомендації щодо правил спілкування з громадянами, колегами (курсантами) та старшими офіцерами.

Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. одним з головних завдань вищого навчального закладу визначає формування особистості шляхом

патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах. У зв'язку з цим одним з найважливіших обов'язків науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників вищого навчального закладу ст. 58 зазначеного Закону затверджує необхідність «дотримуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, прищеплювати їм любов до України, виховувати їх у дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України» [19].

Державні навчальні заклади МВС України, зокрема Одеський державний університет внутрішніх справ, щороку випускають офіцерів міліції, правознавців та правоохоронців, яким випало на долю бути частиною найважливішої ланки державної системи України. Багато з них посідають керівні посади в системі МВС України, керують різноманітними державними структурами, займаються науково-педагогічною діяльністю і являються ядром національної еліти України. Служіння Батьківщині – це сенс їхнього життя. Це повинно стати і сенсом життя нинішніх курсантів – майбутніх офіцерів міліції. Тому перед науково-педагогічним складом навчальних закладів МВС постійно стоїть надзвичайно відповідальне й почесне завдання: готувати не тільки високоосвічених фахівців своєї справи, не тільки давати глибокі професійні знання, але й виховувати гідних громадян України, національно свідомих патріотів, сповнених почуття гордості за свій вибір професії правознавця та правоохоронця.

Надихати на жертвне служіння Батьківщині може тільки усвідомлене поєднання обов'язку перед нею з великою любов'ю до свого народу, його історії, мови, культури. А це можливо тільки за наявності справжньої національної свідомості, коли молода людина уявляє український народ як єдиний суспільний організм, коли вона відчуває себе частинкою цієї спільноти. Виховуючи в молоді любов до власного народу, ми тим самим прививаємо їй повагу, справедливе ставлення до інших народів, залежно від того, яку роль відігравали і відіграють вони в долі нашого народу [20, с. 84].

Для міліціонера-патріота дуже важливою є вимога знати і поважати законодавство своєї держави, її історію, право, культуру, мову. До речі, мовна проблема сьогодні в Україні є надуманим штучним конфліктом з метою розсварити наш народ і розколоти нашу соборну державу. Ніхто і ніколи не забороняв в Україні розмовляти російською мовою. Ні на Донбасі, ні в Одесі, ні в Криму, ні навіть у Верховній Раді. Згідно зі ст. 10 Конституції в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин України. Але українська мова єдина має державний статус з метою збереження національно-культурної ідентичності українського народу.

Без розуміння і поваги до нашої історії, культури і права не може бути поваги до сучасного і майбутнього України. Цілком зрозуміло, що діяльність органів внутрішніх справ безпосередньо торкається інтересів всього українського суспільства. А досконали виконати завдання щодо забезпечення особистої безпеки громадян, захисту їх прав і свобод, охорони громадського порядку, запобігання правопорушенням та їх припинення, забезпечення безпеки дорожнього руху та інші, що закріплені Законом України «Про міліцію» та проголошені Конституцією України, з честю може виконати тільки лише той, хто відчуває себе патріотом України і має національну гідність та самосвідомість.

Працівники міліції повинні бути взірцем для громадян, тому в законодавстві нашої держави велика роль приділяється формуванню та поглибленню почуття патріотизму в працівників правоохоронних органів. Закріплення положень про відданість працівників ОВС народу та державі, а не тільки служінню закону сформовано в наступних нормативно-правових актах: Конституція України від 28 червня 1996 р.; Закон України «Про міліцію» від 20 грудня 1990 р., в якому фіксуються основні вимоги до особистості працівника ОВС, у тому числі прямо та опосередковано вказується на наявність патріотичних і високоморальних принципів працівників міліції; Присяга працівника органів внутрішніх справ України, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 382 від 28 грудня 1991 р.; Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р.; Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р.; Закон України «Про професійний розвиток працівників»; Правила поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, затверджені Наказом МВС України №155 від 22 лютого 2012 р.; Положення з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України, затверджене Наказом МВС України № 318 від 13 квітня 2012 року. Останнє регламентує державне забезпечення безперервного та цілеспрямованого процесу організації підготовки, оволодіння знаннями та підвищення кваліфікації рядового і начальницького складу працівників органів внутрішніх справ; у положенні прослідковується наявність виховання патріотизму наставниками у своїх підлеглих.

Вище зазначені нормативно-правові акти, перелік яких є все ж таки не повним, засвідчують той факт, що посади працівників МВС України можуть посідати лише висококваліфіковані, культурні, моральні, віддані Державі та народу України особистості.

Висновки. Таким чином, сьогодні відбувається активний захист існування української незалежної держави, забезпечення її стабільного розвитку, водночас триває процес формування громадянського суспільства, а це передбачає пріоритет людини і нації, всебічний розвиток духовності українських громадян. У сучасних умовах особливо зростає роль національно-патріотичного виховання. Виховний процес повинен мати безперервний і послідовний характер.

До засобів національно-патріотичного виховання належать рідна мова, вітчизняна історія, українська література, рідна природа, українська культурно-духовна спадщина тощо.

Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. визначає одним з головних завдань вищих навчальних закладів формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в молоді моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності. У документі визначено одним з найважливіших обов'язків науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників вищої школи прищеплювати студентам і курсантам любов до України, виховувати їх у дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України. Вперше на законодавчому рівні в історії української державності зафіксоване поняття «український патріотизм». Тепер на часі – розробка і затвердження на вищому державному рівні цілісної програми стосовно українського національно-патріотичного виховання молоді. Вважаємо також вкрай необхідним прийняття Закону України «Про українське національно-патріотичне виховання».

Виховання в національному дусі передбачає безперервний і послідовний характер: на наш погляд, мають бути використані всі можливості держави – від прийняття державних програм з національно-патріотичного виховання до повного звільнення українського інформаційного простору від чужоземного засилля матеріалів, що провокують розбрат і неповагу до України, українського народу та його історії. Національну державу мають будувати національно свідомі кадри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ярмиш О.Н. Кадри дійсно вирішують усе / О.Н. Ярмиш // Іменем закону. – 2014. – № 27. – С. 6–7.
2. Новий тлумачний словник української мови у 4 т. / В. Яременко, О. Сліпущко. – Т. 3. – К. : Аконіт, 1999. – 927 с.
3. Про державну національну програму «Освіта»: («Україна XXI століття») [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/896-93-p>.
4. Кресіна І. Українська національна ідея / І. Кресіна // Український соціум: соціально-політичні виміри. – К. : Знання України, 2005. – С. 102–104.
5. Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян : Указ Президента України від 27.04.1999 № 456/99 // Урядовий кур'єр. – 1999 ; Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 року № 1697 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 37.
6. Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших органів : Указ Президента України від 13.11.2001 № 1071/2001 // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 216.
7. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 № 347/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – С. 11. – Ст. 860.

8. Про Національну програму відродження та розвитку Українського козацтва на 2002–2005 рр. : Указ Президента України від 15.11.2001 № 1092/2001 // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 216.
9. Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді : Указ Президента України від 25.10.2002 № 948/2002. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 44. – С. 13. – Ст. 2002.
10. Про загальнодержавну програму підтримки молоді на 2004 – 2008 роки [текст]: Закон України від 18.11.2003 № 1281–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 11. – Ст. 144.
11. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України від 27.10.2009 № 3754/981/538/49 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/5397>.
12. Про визнання акта таким, що не підлягає державній реєстрації : Наказ Міністерства Юстиції України від 04.11.2009 № 2047/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v2047323-09>.
13. Про затвердження Концепції військово-патріотичного виховання у Збройних Силах України: Наказ Міністра оборони України від 08.06.2010 № 295 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/v%D1%96jskovo-patr%D1%96otichna-robota/normativno-pravova-baza-vijskovo-patriotichnogo-vihovannya/nakaz-ministra-oboroni-ukraini-%E2%84%96-295.html>.
14. Бех І.Д. Національна ідея у становленні громадянина-патріота України (програмно-виховний контекст) / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – Черкаси, 2010. – 40 с.
15. Про проект Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013–2017 роки: Рішення Колегії МОНМС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/kollegiy/21.doc>.
16. Гриневич В. П'ятирічка патріотизму у відсотках / В. Гриневич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dniprograd.info/ua/articles/society/2460>.
17. Кравець Р. Патріотизм 2.0 / Р. Кравець // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2013/01/9/6981042>.
18. З Міністерства Авакова звільнено понад 20 тисяч міліціонерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/11/16/7044423/?attempt=1>.
19. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556–VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
20. Шовкошитний В. Виховний ідеал / В. Шовкошитний // Національно-патріотичне виховання в контексті українського державотворення. – Васильків, 2005. – 166 с.